

раво виражений суперечливий характер: об'єкт розподілу один – ВВП, а суб'єктів – троє, і кожен прагне отримати якомога більше, але це можна зробити лише за рахунок інших, які мають такі самі інтереси.

Джерелом всіх революцій, які відбувалися у світі, завжди були протиріччя в системі інтересів різних прошарків суспільства. Результати протиріч між злиденністю та багатством є передумовою до нових змін в базисі економічної системи. Історія це неодноразово підтверджувала. “Помаранчева” революція в Україні не є результатом звичайної політичної боротьби. Це насамперед вияв невдоволення широких верств населення результатами перерозподілу державної власності у ході приватизаційних процесів, незгода з мізерною оплатою праці на тлі високих надприбутків нового класу власників. Система державних фінансів не може бути кращою за суспільство, яке вона обслуговує, тому серйозні якісні зрушення можливі в ній лише як результат загального прогресу в економіці, у політичній та адміністративній системі суспільства. Формування інституцій та інститутів державних фінансів має враховувати нові економічні зрушення та політичну ситуацію в Україні.

#### **Джерела та література**

1. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). – Львів: Каменяр, 2000. – С. 79-88.
2. Андрущенко В. Л. Соціогуманітарна доктрина західної фінансової думки // Фінанси України. – 2000. - №7. – С. 3.
3. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Пер. з нім. С.О. Терещенко та О.О. Терещенка; за ред. В.М. Федосова. – К.: Либідь. – 2000. – С.120.
4. Нікбахт Е. Гроппеллі А. Фінанси. – К.: Вік: Глобус, 1992. – С.5.
5. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки: Пер. з англ. - К.: Основи, 2000. – 198 с.
6. В. Пинзеник Зміна без змін // Дзеркало тижня № 18 (597) , 13 - 19 Травня 2006 року
7. Финансы капитализма: Учебник / Б. Г. Болдырев, Л. П. Окунева, Л. П. Павлова и др.; Под ред. Б. Г. Болдырева. – М.: Финансы и статистика, 1990. – С.6.
8. Финансы СССР: Учебник / Авт. кол. под рук. проф. И. Д. Злобина. – М.: Финансы, 1967. – С.6.
9. Финансы СССР: Учебник / Под ред. М. К. Шерменева. – М.: Финансы, 1977. – С.15.
10. Fama E. F., Miller M. H. The Theory of Finance. – New York etc.: Holt, Rinehart and Winston, 1972. – P.1.

#### **Шмир І. П.**

#### **КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ПРИБУТКОВОГО ОПОДАТКУВАННЯ ГРОМАДЯН**

Серед численних економічних проблем, які постають перед Україною у період переходу її від командно-адміністративної до ринкової форми ведення господарства, вагоме місце посідає створення ефективної системи оподаткування фізичних осіб. В умовах ринкової економіки важливим питанням є правильна побудова й організація податкових відносин господарюючих суб'єктів і громадян з державою. Сьогодні особливо податок з доходів фізичних осіб, на наш погляд, повинен стати суттєвим важелем державного регулювання, за допомогою якого можна ефективно впливати на процеси економічного зростання та соціального розвитку [1, 86 ].

Для визначення оптимальних шляхів оподаткування доходів громадян необхідне вивчення світового досвіду, що має супроводжуватись порівнянням прибуткового оподаткування в Україні та інших європейських країн. Звичайно, орієнтація податкової системи нашої держави на зрілі податкові системи повинна бути адекватною рівню соціально-економічного розвитку країни.

Окремі аспекти прибуткового оподаткування і його соціальне значення розглядалися ще представниками класичної політекономії: У. Петті, А. Смітом, Д. Рікардо, Дж. С. Міллем. Питання справедливості при оподаткуванні фізичних осіб досліджували Ж. Б. Сей і С. Сисмонді. В руслі теорії суспільного добробуту це питання розроблялося в працях А. Пігу, Д. Роулза.

Важливий внесок у розробку проблем прибуткового оподаткування фізичних осіб у різні періоди внесли І. В. Андрущенко, А. В. Бодюк, О. Д. Василик, І. Озеров, А. І. Крисоватий, В. М. Опарін, В.М.Сугорміна, Е. М. Лібанова, І. О. Луніна, С. Лекарь, А. М. Соколовська, В. М. Федосов С. І. Юрій. тощо. Окремі науковці-сучасники досліджують також систему оподаткування доходів громадян та розробляють концепції її вдосконалення.

В науковій літературі точиться гостра полеміка між науковцями-класиками: критерій ефективного розподілу доходів сформулював В. Парето, вагомий внесок у систему прибуткового оподаткування внесли розрахунки американського економіста А. Лаффера, нерівномірність розподілу доходів ілюструє крива Лоренца.

Аналіз теоретичних позицій засвідчує літературних різні погляди щодо трактування та ролі податку з доходів фізичних осіб. Немає одностайно обґрунтованого підходу до чітко встановленого розміру справляння податку, визначення неоподаткованого рівня доходу та розміру надання соціальних гарантій громадянам, які знаходяться на нижчому за прожитковий рівні. Вирішення цих та інших проблем, з урахуван-

ням зарубіжного досвіду взявши за основу зарубіжний досвід справляння прибуткового податку, зумовлює актуальність цієї розвідки.

Завдання статті – дослідити погляди щодо особливостей прибуткового оподаткування компоративно; класифікувати погляди дослідників; визначити найоптимальніші підходи з них для України.

Як сказав американський політик Б. Франклін “в цьому житті людину не можуть обминути дві речі – смерть і податки”. Погоджуючись з ним, наголосимо, що одним з таких “неминучих” податків на сьогоднішній момент є податок з доходів фізичних осіб, що стосується інтересів працюючих громадян, основним доходом яких є заробітна плата.

Нагадаємо, що ефективніший варіант прибуткового податку з’явився в США 1648 р., коли в Новій Плімудській Колонії стягували прибутковий податок з використанням прогресивних ставок. Ця форма стала традиційною для Нової Англії і залишалась незмінною в багатьох наступних століть.

У 1798 р. близький до сучасної форми прибутковий податок був запроваджений У. Петті з широкою системою прогресивних ставок, пільг і утримань. Проте, в основному податок характеризувався чисто зовнішніми ознаками. Таким він проіснував близько двадцяти років і в 1842 році був уведений повторно у вигляді, ближчому до сучасних схем. Поступово податок поширився в Європі: 1891р. – у Пруссії та Німеччині; 1914р. – у Франції; 1915 р. – у США; 1916р. – у Росії. Прибутковий податок став доповнювати вже існуючу і розвинуту систему оподаткування, хоча вже тоді використовувалися різноманітні перехідні форми.

У США вперше прибутковий федеральний податок з’явився 1816 р., коли він був уведений як засіб, що збільшував державні доходи і допомагає фінансувати громадянську війну.

Причини, які призвели до виникнення різних варіантів прибуткового податку в країнах світу, всюди мали свою специфіку. Проте спільною була гостра необхідність держави в додаткових бюджетних надходженнях і забезпечення рівності в оподаткуванні на основі прямого визначення доходів платника.

Сучасна система справляння прибуткового податку з населення була закладена реформою 1973 р.

Прибутковий податок був запроваджений 1799 р. як тимчасова міра з метою фінансування війни проти Наполеона, а з 1842 р. остаточно утвердився в англійській податковій практиці. Була встановлена єдина ставка, яка вважалась досить низькою—3% і зберігалася протягом усього XIX ст. Потреба в коштах в роки I Світової війни призвела до збільшення ставки податку до 50% [ 5, с.96 ].

Значний внесок у розвиток теорії прибуткового податку внесли представники політичної економії. Зокрема її основоположник А. Сміт говорив, що заробітна плата нижчих розрядів робітників визначається двома факторами – попитом на працю й середньою ціною предметів харчування. Тому при незмінному розмірі попиту на працю й ціни предметів споживання прямий податок на заробітну плату, як наслідок, може мати тільки збільшення заробітної плати на суму, яка дещо перевищує сам податок [ 2, с. 8].

Дж. С. Мілль зазначав: “Якби прибутковий податок був добросовісно розписаний на основі принципів А. Сміта, то викликав би найменше нарікань з точки зору справедливості. Протест проти введення даного податку полягає в тому, що при низькому рівні суспільної моралі неможливо виявити конкретні розміри доходів, які підлягають оподаткуванню” [3, 192].

Коен Стюарт, представник маржиналістського напрямку ввів у декларації з особистого прибуткового податку неоподатковуваний мінімум і створив у межах маржиналістської теорії шкалу прогресивного оподаткування.

Представник шведської школи Кнут Віксель зауважував, що розподіл податкового тягаря має політичний характер, а законодавчі органи повинні максимально враховувати інтереси платників податків і передусім інтереси меншості [2, 14 ].

Дж. Кейнс відомий прихильник держаного втручання в економіку твердив, що надходження, отримані від прибуткового податку, залежать не тільки від змін у податкових ставках, а й від коливань величини доходів. Податки розглядалися Кейнсом як “вбудовані механізми гнучкості”, тому автоматичні коливання в податкових доходах значніші, ніж у рівнях доходів.

Один з представників фіскальної соціології Й. Шумпетер називав подоходний податок “дитиною капіталістичного суспільного устрою”. Проте, це “дитя”, якщо даги йому перерости й посісти чільне місце в сім’ї соціальних інститутів, здатне придушити свою матір – економіку та зруйнувати свій дім – податкову державу.

У. Петті в “Трактаті про податки і збори” зазначав, що подушний податок – це податок на людей, що накладається на усіх без винятку – або відповідно до присвоєння їм певних титулів чи наявності відмінностей, тобто в зв’язку з простою пошаною, або відповідно до деяких посад, яких досягають або займають за призначенням, чи у відповідності до промислів і професій, незалежно від того, приносять ці титули, посади чи професії Багатство або бідність, дохід чи витрати, прибуток чи збиток [4, 112].

Наприкінці XIX – на початку XX ст. зростає значення особистих податків, які поступово стають основою підсистеми прямих податків. Ця тенденція набуває характеру закономірності еволюції оподаткування.

Одним з основних видів особистого оподаткування сьогодні є прибутковий податок. У свою чергу, прибуткове оподаткування набуває форми прибуткового податку з громадян і податку на прибуток корпорацій. У цій статті дослідимо трактування прибуткового податку з громадян, основним доходом яких є заробітна плата.

На початку XX ст. вчені-фінансисти обґрунтували необхідність запровадження прибуткового податку. Е. Селігман вбачав безпосередні переваги в даному податку і дійшов висновку, що прибуткове оподаткування є одноставною і найдосконалішою формою прямого оподаткування. Окремі переваги прибуткового

оподаткування, на думку І. Озерова, полягали в тому, що даний податок дає можливість обкладати доходи, отримані з різних джерел. П. Гензель вважав, що прибутковий податок дає можливість обкладати платника відповідно до його платоспроможності. Внаслідок прогресивності та запровадження неоподатковуваного мінімуму, вважав Е. Селігман, цей податок більш повно відповідає ідеям податкової справедливості [5, 67].

Вартий уваги науковий внесок у теорію прибуткового оподаткування громадян, і представників російської фінансової думки ХХ ст. Зокрема, актуальним є вислів Покровського Н. Н.: «Податків взагалі не люблять, але немає жодного, який викликав би такі пристрасні заперечення, як податок з доходів фізичних осіб» [6, 18].

У тій самій праці «Про прибутковий податок» (1915 р.) Покровський Н. Н. стверджує, що податкові реформи, особливо такі, як прибутковий податок, б'ють по кишені представників заможного прошарку, не залежно до якої політичної партії вони відносяться. Цей податок зачіпає інтереси, і землевласників і підприємців, і капіталістів, і представників вільних професій, які певного часу, окрім нікчемного квартирного податку ніяких прямих податків не платили [6, 142].

Каменський Б. був переконаний, що прибутковий податок стримує інфляцію, попереджає девальвацію грошей і тому повинен стати гаслом всіх демократичних партій. Він був прибічником позиції, що даний податок відповідає інтересам всіх класів.

Отже, дані представники Російської фінансової школи розглядали прибутковий податок з громадян з позицій різних прошарків населення і вбачали доцільність його існування.

Аналіз розвитку податкових систем європейських країн свідчить про дедалі більшу роль прямого оподаткування, насамперед прибуткового оподаткування доходів громадян. Зростаюча податкова культура і свідомість платників прямих податків дає змогу забезпечити сталі надходження до бюджету і використовувати податки як інструменти, що стимулюють прискорення науково-технічного прогресу, збільшення зайнятості і, рівномірний розвиток території та інше. Порівняння чинних систем оподаткування громадян у зарубіжних країнах і в Україні виявляє багато суперечностей [7, 28].

Учені й практики-фінансисти в Україні трактують податки з громадян як економічні відносини в грошовій формі, які виникають між державою і населенням з приводу примусового обов'язкового вилучення частини доходів для створення централізованого грошового фонду держави [8, 327].

Справедливо зауважує Андрущенко В. Л., що головну інтригу знання про прибуткове оподаткування в ХХ ст. склали навіть не самі податки цього типу, а суспільні умови функціонування податкових систем, а також вплив на них соціально-економічного середовища [9, 128].

В свою чергу, Буряковський В. В. відзначив, що поява прибуткового оподаткування та його законодавче оформлення відбулося під сильним впливом соціальних зрушень. Щоб попередити небажані соціально-політичні наслідки, буржуазія підтримала його.

Економічний словник-довідник за редакцією С. В. Мочерного прибутковий (подохідний) податок представляє як основний вид прямих податків, який виплачується з доходів фізичних (зарплати, дивідендів тощо), та юридичних осіб (прибутків підприємств, організацій та ін.) [10, 246].

Автори фінансового словника прибутковий податок розглядають як основний прямий податок, що стягується з доходів громадян. Чинним законодавством передбачено неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Об'єкт оподаткування – сукупний річний оподатковуваний дохід, одержаний з різних джерел як на території України, так і поза її межами [11, 347].

На сучасному етапі основним прямим податком з населення в Україні є податок з доходів фізичних осіб, який справляється з 1 січня 2004 р. згідно з Законом України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22 травня 2003 р. № 889-IV.

Податок з доходів фізичних осіб – плата фізичної особи за послуги, які надаються їй територіальною громадою, на території якої така фізична особа має податкову адресу або розташовано особу, що виплачує оподатковуваний дохід [12].

Почуття усвідомлення громадянами своїх податкових обов'язків перед державою, на думку вчених, сформувалося лише в ХІХ ст. і стало однією з передумов запровадження прибуткового оподаткування, яке ґрунтується на декларуванні громадянами своїх доходів.

Реформа прибуткового оподаткування повинна вести до звільнення низьких доходів від податкового навантаження і до більш високого оподаткування високих доходів.

Дану статтю хочемо завершити словами російського економіста В. Снежкова, який сказав, що податок з доходів фізичних осіб – не стільки фінансова, скільки соціальна реформа. І найоптимальнішою є ситуація, коли даний податок задовольняє інтереси трьох суб'єктів оподаткування – держави, платників податків та громадян-виборців.

#### Джерела та література

1. Максимов А. С. Удосконалення системи прибуткового оподаткування в Україні // Фінанси України. – 1997. - №5. – С. 86
2. Суторміна В. М., Федосов В. М., Андрущенко В. Л. Держава – податки – бізнес (Із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки). – К.: Либідь, 1992. – 328с.
3. Милль Дж. С. Основы политической экономии: пер. с англ. – М.: Прогресс. – 1980. – Т.3. - ... с.
4. Петти В. Трактат о налогах и сборах. – М.: Ось – 89, 1997. – 112 с.
5. Соколовська А. М. Податкова система держави: теорія і практика становлення. – К.: Знання-Прес, 2004. – 454 с.

6. Покровський Н. Н. О подоходном налоге. – Пг. – 1915. с. 142.
7. Лашак В.В. Удосконалення системи прямого оподаткування в Україні // Фінанси України.- 2004.- №11.- С. 28.
8. Податкова система України / В. М. Федосов, В. М. Опарін, Г. О. Пятаченко та ін.; за ред. В. М. Федосова. – К.: Либідь. – 1994. - ...с.
9. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). – Львів: Каменяр, 2000. – 303 с.
10. Економічний словник довідник: За ред. док. екон. наук. С. В. Мочерного. – К.: Феміна, 1995. - ..с.
11. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. – 3-те вид., випр. та доп. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 200. – 587 с.
12. [www.sta.gov.ua](http://www.sta.gov.ua)